

VEBA
Çağımızda Ölümlü Yaşamak

Jacqueline Rose yaşıyan en önemli feminist ve kültür eleştirmenleri arasında gösterilmektedir. Birkbeck Beşerî Bilimler Enstitüsünün eş yöneticisi, Independent Jewish Voices'un kurucularından biri ve British Academy ile Royal Literary Society üyesidir. Düzenli olarak *London Review of Books* ve *Guardian*'a katkı veren Rose'un başlıca kitapları: *Sexuality in the Field of Vision* (Görme ve Cinsellik, çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, 2010), *The Haunting of Sylvia Plath*, *States of Fantasy*, *Women in Dark Times*, *Mothers: An Essay on Love and Cruelty* (*Anneler: Sevgi ve Zulüm Üzerine Bir Deneme*, çev. Ilgın Yıldız, Alfa Yayınları, 2022), and *On Violence and On Violence Against Women*.

Burcu Tümıkaya 1990 doğumlu. Boğaziçi Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü mezunu. Çeviri yapıyor, okuyup yazıyor ve sık sık çiziyor.

JACQUELINE ROSE

Veba
Çağımızda Ölümü Yaşamak

Çeviren
Burcu Tümkiye

YAPI KREDİ YAYINLARI

*J'ye,
Hava nasıl olursa olsun.*

Esasında umutsuz değiliz. Var olmamız, var olandan farklı bir şeyi tahayyül ve arzu edebilmemiz bile umut etmek için sebep teşkil eder.
Simone Weil, *Oppression and Liberty* (1933)

Dilerim ki öldüğümde hayatta olabilirim.
D. W. Winnicott, *Unfinished Autobiography* (1971)

İçindekiler

Giriş • 11

Veba • 25

Kendi Ölümünü Ölmek:

Pandemi Döneminde Freud ile Düşünmek • 40

Ölümü Yaşamak • 66

Ölümden Sonra Yaşam: Covid'in Ardından Yeniden İnşa • 75

In Extremis: Simone Weil ve Adaletin Sırları • 87

Sonsöz: Erdem Üzerine • 112

Teşekkürler • 124

Giriş

Bu kitap yaşandığı dönemin duyguları eşliğinde sıcaklığına yazıldı. Mart 2020’de Birleşik Krallık’taki ilk pandemi karantinası ile başlıyor ve bizi yaklaşık iki yıl sonrasına, Ukrayna’nın Vladimir Putin tarafından işgalinin henüz başladığı döneme getiriyor. Ben bu sayfaları yazarken Avrupa’nın göbeğinde bir savaş patlak verdi ve dünyanın lüzumsuz ölümlere karşı mücadelede birlik olduğu yönündeki -kısmen pandeminin de beslediği- yanılsamayı yerle bir etti. Yemen’den Suriye ve Etiyopya’ya, önem hiyerarşisinin en sonundaki bölgelerde yaşanan savaşların açıkça gösterdiği üzere, böyle bir birlik her halükârda Batı’nın imtiyazı ve körlüğüyle şekillendirilmiş bir efsaneydi. Bu geçtiğimiz yılların en zor yanlarından biriye ilk etapta pandemi karşısında yeni bir küresel dayanışma gibi hissedilen şeyin, eşitsizliklerin yavaş yavaş hatta pek de yavaş denemeyecek şekilde kamu hayatının yüzeyine çıkarak madun, marjinal, ezilmiş ve yoksulların korkunç savunmasızlığının gözler önüne serilmesiyle dengelenmesi oldu. Hiçbir müşterek gaye paranın ve mevkinin, gerek büyük ilaç firmalarının Covid-19 aşılırları için patent muafiyetini engellemesi, gerek hane içi şiddette hızlı artış, gerekse sokaklarda her gün yaşanan ırkçı cinayet tehdidi kılığında olsun, kimin yaşayıp kimin öleceğine karar verme gücünün önünde duramadı. Pandemi bir doğa olayı gibi vurdu ancak tıpkı iklim felaketi gibi doğanın ne derecede insan elinde oyuncağa dönüştüğü gerçeğini de gözler önüne serdi.

Ardından, Rusya’nın Ukrayna’daki şiddeti gün geçtikçe artarken kendimizi dünyayı yok etme kapasitesini küstahça ilan eden megaloman bir devlet tiranlığıyla karşı karşıya bulduk. Şiddet, sokaklardaki tanklarda vücut bulduğu zaman artık onun gökten geldiğini varsayamayız. Savaşın en tuhaf ve en sapkın getirilerinden biri, ölümün bir şekilde rastgele ve gündelik hesapların dışında olduğuna dair her türlü yanılgıyı paramparça etme yetisidir. Balakis, ölüm onu zapt etmek için başvurmakta olduğumuz otoritenin tam

kalbindedir. Gerçekte ölüm, aynı anda hem adaletsiz toplumsal düzenlemelerin en çarpıcı ölçütü, hem devlet idaresinin pek kıymetli tekeli, hem de insan gücünün sınırlarının bir hatırlatıcısı olarak daima aramızda dolaşır.

Ölüm ve ölmek artık yaşantınızın dış çeperlerine itilemediğinde yahut bilincinizden kovulmadığında ne yaparsınız? Fazla yakınınıza geldiğinde, soluduğunuz havaya karıştığında ölümle nasıl yaşarsınız ya da –ilk bakışta anlama meydan okuyan bir ifade gibi görünse de– “ölümü nasıl yaşarsınız”? Kitabın devamında, “ölümü yaşamak” bir nakarat gibi; ölümü, bilhassa Batı’da, kurguladığımız hayat düzeninin kaçınılmaz davetsiz misafiri olarak düşünmenin başarısızlığa mahkûm bir meydan okuma eylemi olduğunun hatırlatıcısı olarak karşımıza çıkacak. Filozof Simone Weil’e göre, içinde yaşadığımız dünyanın sahibiymişiz gibi bir dünyevi iktidar yanılmasıyla övünmekten ancak insanın sınırlarını kabul ederek vazgeçebiliriz.

Belki bu sınırlar kabul edildiği takdirde dünya o kadar da kanlı görünmeyecektir. Öldürmek, insanın kendi ölümünü savuşturmasının en etkili, fakat aynı zamanda en çaresiz ve kendini baltalayan yollarından biridir (seri katillerin tekrar tekrar öldürme ihtiyacıyla örneklenen bir fantezi). Putin için ömür boyu devlet başkanı olmak yeterli değildir. Yıldızları hedefler. Rusya’yı bitirmek, Kremlin yanlısı haber spikeri Dimitri Kiselyov’a göre “asırlık ve değişmez”¹ bir hedeftir. Ukraynalı yazar Oleksandr Mykhed’in ifadeleriyle, Rusya “ilelebet var olacağına dair kutsal bir inançla yaşayan bir ülke”dir.² Ukrayna’ya yağdırılan füzeler (Batılı güçler bu savaşa kadar Putin’i birlikte iş yapabilecekleri rasyonel bir teknokrat olarak görmeyi tercih etmiş olsalar bile) “ebedi Rusya”³ adına yağdırılır. Diktatörler daima yenilmez olduklarına inanırlar –daha doğrusu buna inanıyormuş gibi davranırlar– ancak bir yerde bunun bir yalan olduğunu bilirler. İşte bu yüzden olası her başarısızlık işaretine

1 Neil MacFarquhar, “What Russians See in the News”, *New York Times*, 23 Ağustos 2022.

2 Oleksandr Mykhed, “We will rebuild everything”, *Financial Times*, 31 Aralık 2022–1 Ocak 2023.

3 Ilya Budraitskis, “Day 5, Day 9, Day 16: Responses to the Invasion of Ukraine”, *London Review of Books*, C. 44, No. 6, 24 Mart 2022.

–Ukrayna’nın asla boy ölçüşemeyeceği altmış beş kilometrelik bir Rus tank konvoyunun savaşın başlangıcında ilkbahar çamurunda durakalması gibi– daha da fazla saldırarak karşılık verirler. Weil, belki de en ünlü denemesi olan “*İlyada* ya da Şiirin Gücü”nde savaşçılar gibi işgalci orduların da “her şeyi” istediklerini yazar.⁴ “Ufak bir ayrıntıyı unuturlar, *her şey* onların elinde değildir.” Rus halkı için her zafer boş olacaktır. Hayallerinin ölüm çanağı ile baş başa kalacaklardır.

Farklı bir zihinsel idareye; dünyayı kendi berbat kalıplarına göre dümdüz etmeyen, bunun yerine en kıvrımlı, riskli ve yaratıcı yollarını takip ederek kavislenip doğasına karşı hareket edebilen bir zihne ihtiyacımız var. Ölüme en derin saygıyla yaklaşıldığı, yeryüzü zenginliğinin de her bireyin payına düşeni alması için daha adil bir şekilde dağıtıldığı bir dünya tahayyül edebilir miyiz? Ölüme de yaşam kadar hak ettiği onurun verilmesini nasıl sağlayabiliriz? Geceleri Hindistan şehirlerinin sokaklarında yakılan isimsiz Covid’li cesetleri veya Kiev’de içinde yaşadığı bina temelleri paramparça olmuş yıkılmanın eşliğinde sallanırken kırılan balkon penceresinin camlarını süpüren kadına hak ettiği saygıyı nasıl verebiliriz? Bu imgeler geçtiğimiz yıllar boyunca peşimi bırakmayan, kitabın devamında tekrar tekrar döneceğim soruları gündeme getiren pek çok imgeden yalnızca iki tanesi. Kıyametin koptuğu, salgın hastalıkların kol gezdiği bir dönemde, olup bitenlerin en kötüsünün bizzat yönetimin kararlarından kaynaklandığı açıkken, yönetimden ne bekleyebiliriz? Peki ya kendimizden ne bekleyebiliriz, daha doğrusu ne beklemeliyiz?

Bir okul öğrencisi olarak Albert Camus’nün *Veba*’sını okudum sırada, bir gün –yarım asırdan fazla bir süre sonra– kendimi dünyanın dört bir yanındaki yüz binlerce okurla birlikte bu romana dönerken bulacağımı asla hayal edemezdim. O zamana dek mutlak suretle mazide kalmış bir çağa (roman ben doğmadan iki yıl önce yayımlanmıştı) atfettiğim salgın meselesine dair rehberlik bulma peşindeydim. Bu inancım yalnızca “salgın” fikrine atfedilen tarih öncesi çağrışımdan da kaynaklanmıyordu: kara ölüm, hıyar-

4 Simone Weil, “The *Iliad* or the Poem of Force”, 1939; Simone Weil ve Rachel Bespaloff, *War and the Iliad*, çev. Mary McCarthy (New York: New York Review of Books, 2005), s. 16.

cıklı veba, Mısır'ın salgınları gibi. Nitekim Camus vebayı İkinci Dünya Savaşı'nın analogisi olarak alır ve iki çarpıcı tarihi üst üste koyar; bunlardan savaş, üzerinde hemen hemen hiç konuşulmasa da hayatımın ilk evresini gölgelemişti. Camus'nün romanını okumak bana bir şeylerin sessizlikle örtbas edilebileceğini ve bunun günlük hayatı daha da zorlaştırabileceğini anlamam için ilk ışığı yaktı. Bana insan zihninin ne kadar zekice bir savunma ve kendi gözlerini bağlama kapasitesi olduğunu öğretti. Belki de kabul edilmesi en zor olan, bir salgın ya da pandeminin gelişi ne kadar açıklanamaz olursa olsun, ne kadar ayırım gözetmeksizin ölüm saçarsa saçsın tarihin bir parçası olduğu, toplumların ve bu toplumları oluşturan bireylerin kendi başlarına getirdikleri bir şey olduğu gerçeğidir.

Dolayısıyla bu kitap Camus'nün romanı ile başlıyor. Covid-19 ile bu kadar rahatsız edici bir ölçüde alakalı hissettirdiyse –ve hâlâ hissettiriyorsa– bunun sebebi ortadan kalkması için neredeyse insanüstü bir teyakkuza gerektiren (tam da bu yüzden Camus hiçbir zaman ortadan kalkmayacağını düşünür) bir felaket türünü anlatmasıdır. “Hepimiz vebalıyız,” der (*pestiférés*) kitabın ana karakterlerinden biri olan Tarrou. “Kendi ölümümüz de dahil olmak üzere, her günkü ölüme ve ölmeye, yani devlet eliyle olan ölüme göz yumduğumuz sürece hepimiz suç ortağıyız.” (Tarrou'nun babası suçluları idama gönderen bir yargıçtır) Modern Batı dünyasında insanlar ölümü kendileri dışındakilerin başına gelen bir şey olarak görme eğilimindedir; Freud'un aktardığı, adamın karısına kayıtsızca “İkimizden biri öldüğünde Paris'e taşınacağım”⁵ dediği fıkra da buradan gelir. Peki, gizlenemeyen düşmanlık bir yana ölümün böylesine umursamazca inkâr edilmesi ile yeryüzüne yayılmasındaki bariz kesinlik arasında nasıl bir ilişki vardır? 1940 yılında, savaşın başlangıcında yazan İngiliz psikanalist D. W. Winnicott, bireyin izlemesi gereken en zor yolun “dünyadaki tüm açgözlülük, saldırganlık ve hilekârlığın, esasında öyle olmasa bile kendi sorum-

5 Sigmund Freud, “Our Attitude Towards Death”, “Thoughts for the Times on War and Death”, 1915, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* (Londra, Hogarth, C. 14, 1957), s. 298.

luluğu *olabileceğini* görmesi”⁶ olduğunu öne sürmüştür (italik kendisine ait). Herkes sorumludur ya da öyle davranmalıdır. Salgınlar, hepimizin birbirimize karşı ne denli sorumlu olduğumuzu insan bilincinin ön saflarına taşımakla tehdit eder yahut bunu taşıması gerekir. Salgın her zaman ortaya çıkabilir, fakat Camus’nün şaşırtıcı bir öngörüyle ileri sürdüğü üzere ancak yalnızca ihmalkâr, keyfi ve insanlık dışı bir dünyanın çürümüşlüğü, o dünyayı haksız yere yerinde tutmaya yarayan savunmaları aştığı zaman ortaya çıkar. Bugüne kadar insanların hiçbir zaman hazırlıklı olmadıkları iki tarihsel gerçekliğin –ki her ikisi de geçtiğimiz yıllarda ansızın günlük yaşantımıza girdi– salgın ve savaş olduğunu söyler Camus, tereddüt etmeksizin. Bunların önüne geçmek için daha başka ne yapılabilirdi? İnsanların günlük yaşamlarını sürdürürken en acı gerçekleri bastırıp zihinlerinden atmayı nasıl başardıkları her zaman bir gizem olarak kalacaktır.

Viyana Freud Anma Konferansı her sene Freud’un doğum günü olan 6 Mayıs’ta düzenleniyor. 2020 yılında davet edildiğim konferans Covid-19 nedeniyle ertelenmek zorunda kaldığında, Sigmund Freud Müzesi Müdürü Monika Pessler’ın Freud’un ölüm tarihi olan 23 Eylül’ü önermesi biraz rahatsız edici olsa da çok manidardı. Kendimizi içinde bulduğumuz durum göz önüne alındığında, konuşacağım konunun Freud’un çalışmaları sırasında muazzam çalkantılar geçirirken hep izini sürdüğü ölüm teması üzerine olması uygun görünüyordu. Covid kaynaklı seyahat kısıtlamaları nedeniyle konferansı Londra’daki Freud Müzesi’nden canlı yayımla, dinleyicilerin olmadığı bir odada verdim. İki divanın arasında duracaktım; bir tanesinin müzenin açılışından bu yana Freud’un muayenhanesini süsleyen divan olduğu hemen anlaşılıyordu. Diğer yandakini daha önce görmemiştim. Başlamadan dakikalar önce, Londra Müzesi’nin müdürü Carol Siegel, bana bunun Freud’un öldüğü divan olduğunu söyledi. Yalnızca hepimizin içinde bulunduğu tarihsel krize değil, aynı zamanda konuma da öyle uygun düşünüyordu ki bir anda konferansı vermek için topladığımı düşündüğüm bütün içsel dengem darmadağın oldu.

6 D. W. Winnicott, “Discussion of War Aims”, *Home is Where We Start From: Essays by a Psychoanalyst* (New York: Norton, 1986), s. 212.